

KLASSIKKO VI: EDVARD WESTERMARCK (1862–1939)

WESTERMARCK JA TUNTEIDEN SOSIOLOGIA

Äskettäin suomennetussa mainiossa kirjassaan ”Miksi seksi on hauskaa” biologi Jared Diamond kuvailee ihmisten seksuaalisuuden lajityypillisiä piirteitä koiran näkökulmasta: Voitteko kuvitella – ihmiset parittelevat silloinkin, kun niiden naaraalla ei ole kiima-aika! Mutta kaikkein kummallisinta on se, että ne yrittävät tehdä sitä piilossa muiden katseilta, eivätkä parittele kavereiden katsellessa kuten säädylliset koirat tekevät! Vastenmielisen inhimillistä.

Diamondin koira esitti klassisen luun purtavaksi, sillä yhden kaikkien aikojen merkittävimmän yhteiskuntatieteilijän, Edvard Westermarckin, ensimmäinen tutkivan uteliaisuuden kohde oli ihmisten seksuaalisuudestaan tuntema häpeä. Miksi kaikissa kulttuureissa pyritään parittelu kätkemään ulkopuolisten katseilta, mutta sellainen yhtä luonnollinen toiminto kuin syöminen on häpeilemättömän julkista. Miksi nämä asiat ovat aina näin päin?

(Westermarckilta tosin loppujen lopuksi jäi selvittämättä, miksi ihminen yhdistää piilossilla olon ja parittelun. Nykyaikainen käyttäytymisen biologia tietää vastauksen tähän kysymykseen.)

Kysymys seksuaalisesta häpeästä johti Westermarckin uu-

siin tutkimusaiheisiin, muuttoon Lontooseen ja englannin kielen opetteluun. Muutamassa vuodessa Westermarck kirjoitti laajan teoksen perheen historiasta, ja vuonna 1889 ilmestynyt *The History of Human Marriage* nosti tuntemattoman alle kolmekymppisen nuorukaisen kerralla kansainvälisen yhteiskuntatieteen huipulle. – Otsikossa oleva ”inhimillinen” viittaa siihen, että myös monet muut eläimet muodostavat perheitä eli kiinteitä yhteistyösuhteita saattaessaan jälkeläisiään elämän alkuun.

Kirjan käsikirjoituksen oli tarkastanut luku luvulta itse Alfred Russell Wallace, joka oli nuoruudessaan löytänyt Darwinista riippumatta luonnonvalinnan ja evoluutioteorian. Se tunnettiin aluksi Darwin-Wallacen teoriana. Hänen kynästään on myös Westermarckin teoksen kehuva esipuhe. Wallace kirjoitti jopa suomalaista tutkijaa puolustavan vastineen erälle kriitikolle, joka oli erehtynyt väittämään, että Westermarck ei ymmärrä evoluutioteoriaa.

HUMEN JA DARWININ VIITOITTAMAA TIETÄ

Westermarck ei ainoastaan välittänyt brittiläisen empirismin traditiota Suomeen, vaan hän

oli itse yksi sen merkittävimmistä ajatteliijoista. David Hume oli aikoinaan julistanut ihmismielen empiirisen tutkimuksen kohteeksi. Hän oli myös oivaltanut, että ihmismieli sisältää syntymälahjana oppimisen, järjen ja tunteet. Sata vuotta myöhemmin Darwin löysi evoluution ja luonnonvalinnan, jotka antoivat välineet Humeen ihmisluontoa koskevan tutkimusohjelman toteuttamiselle. Westermarckin työksi jäi ikään kuin Hume ja Darwinin yhdistäminen toisiinsa ja tämän synteessin täydentäminen monipuolisella kansatieteellisellä aineistolla.

Westermarckin järjestelmällinen ahkeruus, kriittisyys ja johdonmukaisuus tuottivat paksuja ja vaikuttavia teoksia perheen ja moraalin alkuperästä ja kulttuurihistoriasta. Hänen tutkimuksissaan toistuu sama johtoteema: hämmästyttävistäkin eroista huolimatta kaikkien kulttuurien taustalta on aina löydettävissä myös ihmislajin yhteinen psykologia – ja erityisesti yhteiset tunteet.

KULTTUURIEN ERIAISUUS, IHMISLUONNON YHTEISYYS

Westermarckin vertailevan kulttuuritieteen ohjelmaa voi ehkä valaista vertauksella lumihiutaleeseen: ovatko kaikki

lumihiutaleet keskenään samanlaisia vai tyystin erilaisia? Nykyään vallitseva kulttuurikäsitys julistaa, että kaikki kulttuurihiutaleet ovat erilaisia ja ainutlaatuisia. Totta. Mutta Westermarck puolestaan huomauttaisi, että erinäköiset hiutaleet kiteytyvät kuitenkin samojen säännönmukaisuuksien jäsentäminä. Erilaisuus onkin muunnelmia yhteisistä teemoista. Yhteiseen ihmisluontoon kuuluu kaikille kansoille yhteinen tunteiden repertuaari, joka toimii ikään kuin kaiken kulttuurisen konstruoinnin yhteisenä kiderakenteena.

Kaikissa kulttuureissa on tunnistettavissa perhelaitos. Kaikkialla ihmisillä on kyky rakastua ja kiintyä toisiinsa, kaikkialla parinvalintaa tekevät ihmiset ovat kiinnostuneet sen toisen ”kauneudesta”. Kaikkialla ollaan – enemmän tai vähemmän – mustasukkaisia siitä, jota rakastetaan. Lapset rakastavat heitä hoitavia aikuisia ja nämä lapsia. Mutta missään kulttuurissa ei harjoiteta seksiä sisarten ja omien vanhempien kanssa.

Moraali on monimutkaisempi asia kuin perhelaitos. Mutta myös tämän inhimillisen ilmiön taustalta löytyy sellaisia universaaleja tunteita kuten myötätunto, kiitollisuus, kostava halu rangaista, kyky tuntea syyllisyyttä, katua ja antaa anteeksi.

KLEOPATRAN NENÄ

Synnynnäinen keino välttää sisäsiitos oli Westermarckin suuri omaperäinen löytö. Hän päätteli, että koska sisäsiitoksella on monia jälkeläisten laatuja heikentäviä seurauksia, niin luonnonvalinta on var-

maankin rakentanut myös ihmisen psykologiaan keinon välttää lähisukulaisten välistä lisääntymistä. Jos kerran kasvit ja monet eläimet näyttävät välttävän sisäsiitosta, niin miksi ei ihminen?

Westermarck arveli, että meillä ihmisillä varhaislapsuuteen liittyvä läheinen kontakti tuottaa vastenmielisyyden keskinäisiin seksuaalisiin suhteisiin. Nykybiologiassa tällaista käyttäytymistä nimitetään leimaantumiseksi. Tämä ”westermarck-vaikutus” (Westermarck-effect) on sittemmin todistettu vakuuttavasti erilaisilla kansainvälisillä aineistoilla. Painava argumentti Westermarckin teorian puolesta on havainto, että myös muut kädelliset noudattavat tätä suomalaista keksintöä välttessään sisäsiitoksen haitat.

Sigmund Freudin kuuluisa ”oidipuskompleksi” puolestaan edellyttää, että sisaret ja veljet himoitsevat toisiaan seksuaalisesti, samoin kuin lapset vanhempiaan ja vanhemmat lapsiaan. Kulttuurin oloissa ihmiset kuitenkin pakotetaan kätkemään nämä inestiset halunsa tietoisuuden tuolle puolen. Tälle tukahdutetun halun ajatukselle Sigmund Freud rakensi suurelliset teoriansa oidipuskompleksista ja sen oletetusta kulttuurihistoriallisesta merkityksestä.

Suurin osa maailman miehiä elää varhaislapsuutensa niin, että oma äiti on erittäin epätohdennäköinen seksuaalisten halujen kohde. Freud näyttää kuitenkin olleen tässä suhteessa poikkeus. Kuuluisassa itse-analysissään hän muisti kokeneensa pikkupoikana seksuaalista kiihottumista oman äitinsä seurassa. Eräät evoluutiopsykologit ovat ehdottaneet,

että Westermarckin teoria pysyy itse asiassa ”freudittamaan Freudin”. Freudin varhaislapsuuteen kuuluu nimittäin kiinnostava yksityiskohta: hänellä oli imettäjä. Näin hänen läheisin suhteensa kehittyi imettäjään eikä biologiseen äitiin. Ja näin oma äiti säilytti seksuaalisen vetovoimansa poikansa silmissä. Samoin kävisi kaikille muillekin samalla tavalla ”adoptoiduille” apinapojille! Tuntuu koomiselta ajatella, että pikku Sigmundin viattoman hupaisan pikku erektion varaan on rakennettu kokonainen psykologinen maailmankatsomus.

TUNTEIDEN KULTTUURINEN KONSTRUKTIO

Westermarckin mielestä joukko ihmisluonnon myötäsyttyisiä, tähän tarkoitukseen erikoistuneita tunteita jäsentää kaikkia inhimillisiä perhelaitoksia. Kun lapsi syntyy tähän maailmaan, on häntä vastaanottamassa perheeseen liittyvä valmis kulttuuri. Mutta tuo kulttuuri puolestaan ei ole vain kulttuuria – siinä mielessä kuin vallitseva sosiologia asian ymmärtää – vaan kaikki kulttuuri on aina myös aikaisempien sukupolvien yleisinhimillisen psykologian ja tunteiden aktiivisesti jäsentämää. Tunteet ovat mukana konstruomassa kaikkea inhimillistä kulttuuria, niin kulttuurin yhteisiä kuin erilaisiakin piirteitä.

Eurooppalainen ja japanilainen kulttuuri ovat kehittäneet huomattavan samantapaisen romanttisen rakkauden perinteet, mutta on olemassa myös kansoja, joiden keskuudessa nuoret naitetaan sydämen mieltymyksistä piittaamatta.

Kulttuurit vaihtelevat, mutta vaihtelevatko ihmisten tunteet mielin määrin? Onko olemassa kulttuuria, jossa asuville yksilöille olisi tuntematon ja käsitämätön sellainen ajatus, että kaksi ihmistä voi rakastua toisiinsa? Tai että jotkut ihmiset herättävät seksuaalista vastenmielisyyttä ja jotkut toiset taas suurta ihastusta?

Westermarck kertoo "Avio-
liiton historiassaan", että sielä, missä naisia naitetaan vastoin heidän tunteitaan, saattavat morsiamet tehdä itsemurhan mieluummin kuin antautua itselleen vastenmieliselle miehelle. Westermarckin mielestä kaikki maailman naiset ymmärtävät mieleessään ne tunteet, jotka vievät näin epätoivoiseen tekoon. – Kalevalan Aino-runo on erittäin westermarckilainen. Siinä arvostellaan kulttuurista käytäntöä, joka ei piittaa ihmisnaaraan erityisistä lisääntymistunteista.

Aikoinaan Westermarckia oli juhlittu "moraalitieteen Darwinina" ja "etiikan Einsteinina". Vanhoilla päivillään hän joutui kuitenkin näkemään elämäntyönsä tylyn syrjäyttämisen. Seitsemänkymmentä viimeksi kulunutta vuotta yhteiskuntatieteissä on selitetty kulttuuria kulttuurilla ja vain kulttuurilla. Kaikki viittaukset taustalla mahdollisesti aktiivisesti vaikuttavaan yhteiseen ihmiskuuntaan on julistettu vanhanaikaisiksi ja poliittisesti taantumuksellisiksi. Westermarckin ajatuksia ei ole edes yritetty kumota. Ne yksinkertaisesti unohdettiin.

Darwin aikoinaan arveli, että yliopistoista voitaisiin huoletta potkia eläkkeelle kaikki yli viisikymppiset, koska sellaiset homekorvat eivät kuitenkaan pysty mitään uutta oppimaan.

Varmasti on niin, että tieteelliset paradigmat marssivat historian paraatissa erityisten sukupolviensa kannattamina. Mutta tieteen historian pöytään lyödään myös jatkuvasti uusien empiiristen löytöjen valttikortteja. Viime vuosien sosiaalista käyttäytymistä tutkiva biologia, aivotutkimus ja tunteiden psykologia osoittavat, että Westermarckin kertaalleen unohdetut käsitykset tunteista ja niiden merkityksestä kulttuureiden konstruointumiseen olivat hämmästyttävän oikeaan osuneita. Monet hänen ensimmäisenä kehittämänsä ajatukset on tällä vuosikymmenellä löydetty uudelleen.

Tieteellisen ohjelmansa syrjäytymisen nähnyt Westermarck lohduttautui ajatuksella, että "ehkäpä yhteiskuntatieteiden kehitys on spiraalin kaltainen". Eli se, mitä yksi sukupolvi nyt hyljeksii, löytääkin itselleen ymmärtäjiä seuraavan sukupolven tai vielä syntymättömien keskuudessa, "vanhat ovat usein omaa aikaansa edellä".

WESTERMARCK, TIEDE JA EDISTYS

Westermarckin tieteellisten töiden arvioimisen kannalta on tietenkin samantekevää, millaisia yhteiskunnallisia käsityksiä hänellä sattui olemaan. Mutta koska niin monet ovat vakuuttuneita siitä, että biologinen ihmiskäsitys on jotenkin ikään kuin luonnostaan taantumuksellista, täytynee tehdä selväksi, että Westermarck oli kaikkea muuta kuin ihmiskunnan ja tasa-arvon vihollinen.

Westermarckin sankari oli moraalinen kapinallinen ja yksilö, joka rohkeasti nousee puolustamaan "omaa moraalis-

ta vakaumustaan vaikka kokonaista maailmaa vastaan". Hänen yhteiskunnalliset kannanottonsa näyttivät aina noudatettavan yksinkertaista kaavaa: asetu asiassa kuin asiassa aina sorretun ja heikomman puolelle. Niinpä hän osallistui aktiivisesti naisasialiikkeeseen ja oli yhteen aikaan kahdenkin brittiläisen naisasiayhdistyksen kunniajäsen. Silloin kun ruotsinkieliset sortivat suomalaisia, Westermarckia pidettiin fennomaanina. Mutta kun suomalaisnationalistit myöhemmin painoivat ruotsinkielisiä, puolusti Westermarck jälkimmäisiä. Hän oli keskeinen aktiivisti myös siinä kansalaisadressissa, jonka vaikutuksesta kuolemanrangaistus poistettiin Suomen laista.

On itsestään selvää, että Westermarck vastusti rasismia. Mutta myös nationalismi oli hänestä hirvittävä vääryys ja pahe. Westermarck oli kosmopoliitti. Hän myös arvosteli luterilaista kirkkoa siitä, että se oli korvannut kansojen veljeysaatteen palvomalla barbaarista heimojumalaa, joka käy sotia kansansa rinnalla. Westermarck piti myös Jeesuksen saarnaamaa palkintoon ja rangaistukseen perustuvaa moraalista varsinkin alkeellisena. Hänen mielestään hyveen ja veljesrakkauden kutsumusta tulisi noudattaa silloinkin, kun ei ole toivoa tuonpuoleisesta palkinnosta tai pelkoa helvetin hirvittävästä rangaistuksesta.

Westermarckin oma homoseksuaalisuus oli varmaankin keskeinen syy siihen, että hän tunsikin voimakkaasti kaikkien sorrettujen asian omakseen. Hän puolusti kirjoituksissaan homoseksuaalien oikeuksia ja ihmisarvoa ennenkuulumattoman rohkeasti ja

vastaansanomattomasti. Hänen keskeisimmissä teoksissaan on erityinen luku homoseksuaalisuudesta ja sen kulttuurihistoriasta, sekä erityisesti kristinuskon osuudesta homojen murhaamisessa ja vainoamisessa.

Westermarckin elämällä on yksi yhteys ihmisten eriarvoisuutta julistavaan sosiaalidarvinismiin. Lempä filosofi nimittäin kuoli kahdessa päivässä siihen järkytykseen, jonka radiosta kuultu uutinen Hitlerin hyökkäyksestä Puolaan synnytti. Tavallaan hän oli fascistis-kommunistisen hyökkäyssodan ensimmäinen suomalainen uhri.

Virallisen neuvostoliittolaisen määritelmän mukaan Westermarck oli "suomalainen porvarillinen sosiologi". Tottakai sellainen on porvari, joka vietti lapsuuden kesät kolmikerroksisessa pitsihuvilassa Kaivopuistossa samaan aikaan, kun rahvaan lapset nakersivat pettuleipää savupirteissä. Määri-

telmä on myös siinä mielessä osuva, että Westermarck ei ollut sosialisti. Mutta se on täysin virheellinen, mikäli porvarillisuudella tarkoitetaan omistavan luokan etujen ajamista.

Päivän teksti koskee työn ja pääoman välistä ristiriitaa. Se on kirjoitettu vuonna 1908 ja sellaisena kuvastaa hyvin sosialistisia kumouksia edeltänyttä aikaa, jolloin työväenluokan pyrkimykset saivat vastakätkua vapaamielisen ja valistuneen sivistyneistön piiristä.

Teksti on kotoisin moraalisten ideoiden alkuperää koskevan kirjan (*The Origin and Development of Moral Ideas*. Vol. II, s. 69–71. London: Macmillan and Co., 1926) omistamisen oikeutta käsittelevästä luvusta *The Right of Property*, sen lopetussanat. Westermarck vertailee kyseisen luvun alussa meitä ihmisiä muihin eläimiin. Myös luonnossa tavataan omis-

tamista ja omaisuutta: rautakaluros puolustaa vihaisesti reiviiriään ja rakentamaansa pesää muita uroksia vastaan, ja myös linnut puolustavat pesäänsä. Simpanssi, joka osasi rikkoa pähkinöitä kivenmurellalla, piilotti aarteensa muilta aina, kun se ei itse kiveä tarvinnut, siis eräänlaista yksityisomistusta. Omistaminen on osa näiden eläinten psykologiaa.

Westermarckin mielestä myös ihmisen omistamiseen liittyvien moraalisaantöjen taustalta on löydettävissä ihmisluonnon pysyviä ominaisuuksia ja tunteita. Lapsi tekee selväksi varsin varhain eron sen välillä, mikä on hänen omaansa ja mikä ei. Vähän myöhemmin hän myös huomaa, että muutkin toimivat samoin. Ihminen tuntee luonnostaan, että hän omistaa oman toimintansa ja sen mahdolliset tulokset. Onko westermarckilainen ihminen siis synnynnäinen porvari?

HEIKKI SARMAJA

YKSITYISOMISTUS JA IHMISLUONTO

Olen tässä luvussa käsitellyt vain sellaisia omaisuutta koskevia sääntöjä, jotka ovat saaneet tavan tai lain tunnustuksen. Mutta vakiintuneitakaan omistusoikeuden periaatteita ei aina pidetä oikeudenmukaisina: sivistyneissä länsimaissa ovat omistamisen perusteet nostattaneet vastaanansa nopeasti kasvavan opposition. Käsillä olevan tutkimuksen ahtaat puitteet eivät salli minun tarkastella kyseistä liikettä yksityiskohtaisemmin tai käsitellä sen esittämiä perusteluja ja ehdottamia lukuisia reformeja. Keskeisimmät tyytymättömyy-

den syyt ovat seuraavat: Ensinnäkin, vallitsevat omistusta koskevat lait eivät takaa kaikille työläisille heidän työnsä koko tuotetta. Toiseksi, lait eivät takaa elämäntarpeiden tyydytystä kohtuullisessa suhteessa tarjolla oleviin mahdollisuuksiin nähden.

Niin paljon kuin eri sosialististen koulukuntien käsitykset eroavatkin toisistaan, kaikki ehdotetut omaisuuden sosialistiset järjestelyt tähtäävät kahteen tavoitteeseen: joko siihen, että työtätekeville luokille tataan heidän työnsä koko tuote, tai sitten siihen, että sovitetaan

yksilöiden tarpeet oikeudenmukaisessa suhteessa olemassa oleviin tarpeen tyydytyksen mahdollisuuksiin. Näin voitaisiin tunnustaa yhteiskunnan jokaiselle jäsenelle oikeus elämän välttämättömiin tuotteisiin ja palveluksiin sen sijaan, että suotaisiin erälle toisille heidän vähemmän välttämättömien tarpeidensa tyydytys.

Vallalla oleva järjestelmä estää monin tavoin tällaisten tavoitteiden toteutumisen. Syynä tähän on se, että maan ja tuotantovälineiden omistajien salitaan vapaasti kilpailla keskenään yksityisen varallisuuten-

sa kartuttamiseksi. Mutta vieläkin suurempi este mainittujen tavoitteiden toteutumiselle on se, että vallitseva laki sallii sellaisen ansaitsemattoman tulo hankkimisen – Saint-Simon kutsuu sitä ”vuokraksi”, Thompson ja Marx ”lisäarvoksi” (Mehrwert) –, josta sen etuoikeutetun saajan ei tarvitse luovuttaa minkäänlaista vastinetta yhteiskunnalle. Tuo etuoikeutettu voi pistää taskuunsa tällaisen ansaitsemattoman tulo siksi, että palkkatyöläinen saa käteensä vähemmän kuin hänen työnsä tuotteen täysi arvo on.

Edessämme on siis kahden ansaitsemisperiaatteen välinen ristiriita. Perintöoikeus ja sääntö, jonka mukaan esineen omistaja omistaa myös esineensä käytön tulokset, johtavat yhdessä tällaiseen ansaitsemattomaan tuloon, joka samalla syrjäyttää periaatteen, jonka mukaan työ on kaiken omaisuuden lähde. Sitä paitsi nämä kaksi edellä mainittua sääntöä saattavat kiistää jopa ihmisen oikeuden olemassaoloon, siis oikeuden, joka sentään on tunnustettu, tosin usein puutteellisesti, kaikissa ihmisten muodostamissa yhteiskunnissa; sillä, kuten Marx on huomauttanut, varallisuuden kasautuminen yhteen kohtioon merkitsee kurjuuden kasautumista vastakkaiselle laidalle.

Näiden erilaisten oikeusperiaatteiden välinen ristiriita – kaikilla näillä periaatteilla on luja perusta ihmisluonnossa ja

sosiaalisen elämän yleisissä edellytyksissä – on ilmaantunut keskuuteemme kehittyvään sivilisaatioon kuuluvista luontaisista syistä. Sen sijaan yhteiskunnallisen kehityksen yksinkertaisissa oloissa on ansaitsematon tulo varsin vähäistä, koska mitään suuria omaisuuksia ei esiinny, ja keskinäisen avun järjestelmä huolehtii sellaistenkin yhteiskunnan jäsenten tarpeista, jotka eivät itse kykene huolehtimaan toimeentulostaan. Kulttuurin kehityksen seuralaisena on ollut toisaalta se, että varallisuuserot ovat kasvaneet jatkuvasti, ja toisaalta se, että yhteiskunnallinen solidaarisuus on heikentynyt, koska entinen kiinteä yhteiskunta on murentunut. Ansaitsemattoman tulo osuus on kasvanut alati suuremmaksi, ja näin epäsuhta, joka vallitsee pääomasta ja työstä saatujen tulojen välillä, on monissa tapauksissa kasvanut valtaiseksi. Ja näin käy joidenkin yltäkylläisyys käsi kädessä toisten kurjuuden kanssa.

Työväenluokka on päivä päivältä tietoisempi voimastaan ja oikeuksistaan. Samaan aikaan syntyperästä ja varallisuudesta johtuvat etuoikeudet koetaan yhä huutavampana väärytenä, ja työväenluokan ihmisarvo tunnustetaan yhä laajemmin. Seurauksena kaikesta on ollut alati laajempaa kannatusta saanut vakaumus: vallitsevat omistusta koskevat lait poikkeavat suuresti siitä, mitä pidetään ihanteellisena. Ennen

kuin tällaiset vastakkaisuudet voidaan saattaa keskinäiseen sopuun, tullaan epäilemättä käymään monia taisteluja. Vallitsevien omistusoikeuksien tukena eivät ole ainoastaan henkilökohtaiset intressit, vaan myös syväle juurtuneiden perinteiden koulima tunne, jonka mukaan olisi hirveä vääryys, jos valtio puuttuisi jotenkin yksilön ikivanhaan oikeuteen käyttäen vaurautensa välineitä parhaaksi katsomallaan tavalla.

Uusi maailmanjärjestys puolestaan saa voimaa siitä tosiasista, että se haluaa oikeita lait ja oikeudet siten, että ne vastaisivat olemassa olevia tarpeita, ja siitä, että tällaiset uudistukset ottaisivat muita järjestelmiä paremmin huomioon sen ansaitsemisen muodon, joka eniten näyttää vetoavan ihmisen luonnolliseen oikeudentuntoon. On tietenkin aivan mahdotonta ennustaa taistelun lopputulosta yksityiskohtaisesti, mutta se ainakin on varmaa, että omaisuutta koskevat lait tulevat, ennemmin tai myöhemmin, kokemaan perusteellisen mullistuksen. Tämän pitäisi olla selvää jokaiselle, joka vähänkin ymmärtää, että vaikka jotkut oikeata ja väärää koskevat käsitykset saattavatkin elää pitempään kuin yhteiskunnalliset olot, jotka ne aikoinaan synnyttivät, niin loputtomasti ei sellainen kuitenkaan voi jatkua.

EDVARD WESTERMARCK